

Volumen 18

L'Església i la II República espanyola

XAVIER MONTOLIU PAULI

(Institució de les Lletres Catalanes)

«Després de llargs anys de vilipendi i d'oblit, cal evitar que la figura del cardenal, que retorna a la seva arxidiòcesi en olor de glòria pòstuma, continuï sempre en paper de víctima: ara de la vindicació acrítica i hagiogràfica. Ha estat un personatge de la Història i ha d'ésser estudiat acuradament per la història.»

D'aquesta manera, en l'article publicat el 1978 sota el títol *Francesc Vidal i Barraquer. Un cardenal al servei de la pau i l'harmonia* i recollit al cinquè apartat del present volum de les seves O.C. (XVIII, pàg. 476), el pare Batllori reclamava, amb motiu del retorn de les despulles del cardenal Francesc Vidal i Barraquer a la seva Seu de Tarragona (fet ocorregut el maig de 1978, tal i com el mateix cardenal havia palesat en el seu testament), l'estudi d'aquest prestigiós religiós, n'exigeix una anàlisi objectiva i acurada tant crítica com històrica de la seva actuació eclesiàstica, però també social, cultural i fins i tot política i per sobre de tot, l'actualització de qui va ser durant quatre anys el president de la conferència de metropolitans, entre 1931 i 1935; arquebisbe de Tarragona des de 1919 i cardenal des de 1921 fins a la seva mort a l'exili, per tal de restituir-ne la seva dignitat personal, catalana i eclesiàstica, en majúscules, malmesa a partir dels fets que se succeïren i no pas del parer generalitzat que ja hi havia quan es va acabar la guerra i que es va anar estenent a posteriori pel qual i, segons Raguer al mateix pròleg, «era tingut per la gran majoria dels catòlics espanyols, inclosos els bisbes, com un roig i separatista, i quasi un renegat.»(XVIII, pàg. xi).

Certament, aquests són els qualificatius usats pels qui volgueren «carregar-se» el tarannà, la tasca i l'exemple d'aquell que va fer seu el lema «He estimat la justícia i he detestat la iniquitat», una actitud de conciliació, de concòrdia que no fou gairebé mai compresa però a la qual ell va ser fidel fins al punt de voler que fos gravada com a epitafi en la seva tomba a la cartoixa de Valsainte.

Batllori segueix «des de la proclamació de la República, els catòlics espanyols es dividiren en dos grups antagònics que aleshores es caricaturaren en la doble expressió: els qui acataven la República i els qui creien que l'Església havia d'acatar la República laica i antireligiosa. (...) Alguns altres prelatos i una part dels catòlics —els procedents de l'integrisme del segle dinovè i els habituats a identificar l'Església catòlica amb la Monarquia— haurien preferit l'atac freqüent, si no constant, al nou règim polític després de cadascuna de les

disposicions antireligioses de la República. Sabien, que el papa Pius XI estava molt a prop d'aquesta posició intransigent, encara que, en general, deixava d'actuar el més polític i diplomàtic secretari d'Estat, cardenal Pacelli. No s'atreuien a atacar aquest darrer, i cercaven totes les ocasions —polítiques o no— per a oposar-se a les dues persones que representaven més aquesta posició a Madrid: el nunci Tedeschini i Don Àngel Herrera. A vegades, hom barrejava també, amb aquests noms, el de Vidal i Barraquer, però titllant-lo més aviat de separatista, per explicar així més fàcilment la seva actitud conciliadora amb la Segona República.»

Efectivament, i tal i com diu Raguer en el pròleg, tota aquesta voluntat però, no arribarà a germinar, ja que el terreny social i polític cada cop s'anava malmetent. «Seguint les consignes de Pacelli i d'acord amb el nunci Tedeschini, amb la col·laboració del cardenal de Sevilla, Ilundain, havia fet tots els possibles per arribar a una coexistència pacífica entre la Segona República i l'Església, però el sectarisme de les esquerres anticlericals i la intransigència de les dretes integristes, que s'excitaven i s'alimentaven recíprocament, havien anat cremant el terreny de la moderació i el seny.»

La postura del cardenal havia estat ben clara i nítida, tot i que com recull Batllori, «El cardenal republicà quedà sorprès, i una mica contrariat del resultat de les eleccions del 12 d'abril de 1931, i de la proclamació de la República dos dies després, car el trànsit representava una forta sacsejada en l'ordre polític, ideològic, moral i religiós, com ho provaren els esdeveniments posteriors. Però, des del començament, cregué i sostingué que ni l'Església ni els catòlics com a tals no havien d'oposar-se al nou règim per a derrocar-lo.»

Segueix el pare Batllori: «(...) El cardenal separatista era amic personal de Macià: el felicità sincerament per la concessió de l'Estatut d'autonomia i per la seva elecció com a president de la Generalitat, i el preparà per a la seva mort cristiana. (...) S'esforçà sempre, sobretot, des de l'abril de 1931, per fomentar les relacions amistoses entre Catalunya i el Govern de Madrid, mantingué relacions més constants amb aquest darrer que no pas amb el de la Generalitat —perquè de Madrid depenia la majoria de les qüestions religioses aleshores pendents i en litigi— i dedicà molt més temps i més afanys a favor de la *pàtria comuna* — la frase és seva — que de la seva pàtria nativa.»

I acaba Batllori amb una dada prou clarivident sobre la seva extensa formació: «(...) Finalment, un altre contrast: com a doctor en dret i exadvocat en exercici, Vidal i Barraquer, àdhuc abans del Vaticà II, posseïa un concepte de l'Estat bastant diferent del dels bisbes que tenien un bagatge cultural purament eclesiàstic.»

Malauradament per l'Església però també per Catalunya, van haver de passar trenta-cinc anys des de la seva mort, ocorreguda l'any 1943 a l'exili —el cardenal havia hagut d'abandonar Catalunya per tal d'evitar que els escamots de la FAI l'afusellessin, i el 1939 hagué de continuar vivint obligatòriament exilat, a Suïssa, exili causat fonamentalment perquè no havia considerat oportú signar la carta col·lectiva de l'episcopat espanyol a favor del bàndol nacional promoguda per Isidre Gomà, a petició del general Franco, la censura del qual no

va permetre la publicació de cap nota necrològica de la notícia del seu traspàs—, i tres anys de la mort del dictador i de la fi de la dictadura, perquè la Seu de Tarragona i el cardenal de la pau poguessin retrobar-se de nou.

* * *

Afortunadament, però, l'edició de *l'Arxiu Vidal i Barraquer*, l'elaboració de la qual es va estendre per un període de vint-i-quatre anys (de 1968 a 1991) a càrrec fonamentalment del pare Batllori i de Víctor Manuel Arbeloa, que —com ressenya el pare Hilari Raguer al pròleg d'aquest volum—, «solien passar els estius tancats al monestir de Montserrat, treballant a la biblioteca, i més concretament a la Sala Cambó, que és on hi ha la secció d'història contemporània», és «sens dubte, l'aportació principal del pare Batllori a la història contemporània del nostre país». I també l'aportació legítima que ell mateix apel·lava en el fragment que inicia aquesta ressenya.

Raguer segueix escrivint: «és una obra colossal, que normalment hauria requerit el treball de tot un equip i amb uns mitjans materials dels quals Batllori i Arbeloa no van poder disposar. El 1971, tres anys després d'haver-se posat a la feina, ja van poder sortir els dos volums del primer tom, que abastava des de la proclamació de la Segona República, el 14 d'abril de 1931, fins al 30 d'octubre del mateix any, quan s'acaba a les Corts el debat sobre la qüestió religiosa. L'aparició d'aquest tom, coincidint pràcticament amb la de la biografia de mossèn Ramon Muntanyola *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, va ser saludada amb grans elogis i satisfacció de part dels historiadors, però els toms següents, comparativament, van tenir molta menys ressonància. En realitat, si haver tret el tom primer tenia un gran mèrit, molt més n'ha tingut la continuïtat en una obra de tanta volada. El segon tom, també de dos volums, que comprenia del 30 d'octubre de 1931 al 12 d'abril de 1932, va haver d'esperar el 1977. Del tercer tom, que seria força extens, va aparèixer el primer volum, del 14 d'abril al 21 de desembre de 1932, el mateix 1977, però el segon, de l'1 de gener al 2 de juny de 1933, es va fer esperar fins a 1981. El quart i últim tom, que havia d'arribar fins al 18 de juliol de 1936, era el més voluminós i es va haver de dividir en tres volums. El primer va sortir el 1986, el segon el 1990 i la col·lecció es clogué amb el tercer, que, a més dels documents del darrer període, incorporava apèndixs, bibliografia i índexs, i va veure la llum el desembre de 1991. En conjunt, *l'Arxiu Vidal i Barraquer* edita 1332 documents pròpiament dits, sense comptar els documents publicats com a annexos en algun dels documents principals o citats parcialment en notes a peu de pàgina. Tot plegat ocupa prop de quatre mil espesses pàgines, que contenen una elevada proporció de lletra menuda. En aquest volum XVIII de l'Obra Completa només es reproduïxen les introduccions a cascuna part de cada volum de *l'Arxiu*.»

Per la fragmentació de les dates podem observar com de tot *l'Arxiu Vidal i Barraquer*, els editors, van reduir el període abastat entre la proclamació de la República fins al final de la guerra civil, «com que la publicació íntegra de *l'Arxiu* era absolutament inviable, el pare Batllori va considerar que, si s'havia de procedir a una selecció, calia donar unes garanties d'objectivitat en els criteris observats. En primer lloc, es va reduir l'àmbit cronològic als anys de la

República fins a la guerra. Amb això quedaven exclosos, almenys de moment, dos grans blocs de l'arxiu del cardenal, molt importants també històricament: un bloc anterior, els dels anys de la Dictadura de Primo de Rivera, (...); i, a l'extrem oposat, quedava també exclòs tot l'arxiu dels anys de la guerra i de la postguerra espanyoles, fins a la mort del cardenal. (...) En segon lloc, els editors es van voler limitar a la documentació de caràcter políticoreligiós, tal com indica el subtítol de l'obra: *Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la segona República espanyola, 1931-1936.*» I que dóna nom al present divuitè volum de l'obra completa. «Així es deixava de banda una gran mola de paperassa generada per la gestió de govern de l'arxidiòcesi tarragonina, que haurà de ser consultada a l'arxiu diocesà (...)».

«(...) Per contextualitzar els documents, cada part de l'obra comença amb una introducció que explica la problemàtica políticoreligiosa del període a què aquells documents es refereixen. De primer, aquestes introduccions eren molt breus, però l'experiència va demostrar que eren més llegides les introduccions que el cos dels documents i en els volums següents es van fer més detallades».

El present volum *L'Església i la II República Espanyola*, el XVIII de l'obra completa, recull doncs aquestes introduccions. S'articula en cinc apartats, el primer dels quals dedicats exclusivament a l'Arxiu Vidal i Barraquer i que contenen les introduccions esmentades. A la primera secció titulada «Precedents: els primers decennis del segle XX», hi trobem cinc articles —dos d'ells inèdits: *Pius XI i Espanya: 1922-1931* i *El canviant papat, 1859-1959*— de caire diferent agrupats segons l'època d'anàlisi històrica que s'hi tracta i que d'alguna manera, diacrònicament com a mínim, precedeix l'estudi de les relacions entre església i estat que es plantegen a la segona secció que porta per títol «De la proclamació de la II República espanyola al 18 de juliol de 1936 a través de l'Arxiu Vidal i Barraquer» i que és, segons J. Solervicens, coordinador d'aquesta edició, «una ben travada síntesi del conflicte entre la Santa Seu i la II República, en un moment cabdal de llurs relacions, moment quan el govern republicà va intentar establir un estat no confessional i va pretendre resituar la mateixa Església però també altres poders com l'exèrcit i les oligarquies». Síntesi elaborada i basada en més de mil tres-cents documents de l'arxiu Vidal i Barraquer, que inclou tota la correspondència del cardenal, com a personatge principal que fou i com a interlocutor amb la Santa Seu i la seva nunciatura a Madrid, amb els altres arquebisbes espanyols, els superiors generals d'ordes i congregacions religioses, els presidents de les organitzacions catòliques i els més alts responsables polítics de la República i de la Generalitat de Catalunya, fonamentalment. El cardenal arquebisbe fou un personatge central de la història religiosa durant aquest moment «ell ja se n'havia adonat, sens dubte, i conservava amb cura conscienciosa tots els papers que sortien de les seves mans o que hi passaven». L'aportació documental és, però, tan important com la síntesi perspicaç, que contextualitza i interpreta el contingut dels documents, aclareix amb precisió el xoc de posicions enfrontades, sap entendre el que els documents només insinuen, i refà les complicades maniobres, no solament retòriques, de la diplomàcia vaticana.»

Al tercer apartat hi trobem un acostament «Sobre el present i futur de Catalunya i d'Europa», que inclou plantejaments sobre si els Països Catalans són

una comunitat cultural, sobre l'evidència que la base per poder parlar d'una comunitat és la unitat de la llengua perquè «personalment — diu Batllori —, crec que la pluralitat de mots no esmicola necessàriament la unitat filològica de la llengua, si s'accepta prèviament, com un fet científic, aquella unitat»; sobre plantejaments europeïstes de Catalunya i per exemple la missió de les petites nacionalitats, que segons ell semblaria ser «la de llançar ponts culturals de comunicació europea, i en certes circumstàncies també extraeuropees»; etc. El quart, conté «Orientacions bibliogràfiques» i el cinquè, dinou «Notes crítiques» agrupades en tres blocs, la més rellevant de les quals, per la qüestió que ens ocupa, és la segona que porta per títol Francesc Vidal i Barraquer. Hi trobem allí dos articles i dos pròlegs de Batllori a dues obres dedicades a Vidal i Barraquer, la de Ramon Comas, *Gomà - Vidal i Barraquer: dues visions antagòniques de l'Església del 1939* i la de Josep M. Tarragona, *Vidal i Barraquer. De la República al franquisme*.

El volum finalitza amb l'índex onomàstic precedit de l'apartat corresponent a les sigles i abreviatures i una nota editorial. Per concloure, només assenyalar la remarca que fa Solervicens: «tots els estudis del volum han estat revisats per l'autor abans d'incloure'ls en aquesta Obra completa».

* * *

M'agradaria d'acabar aquesta ressenya amb dues manifestacions: la primera, celebrar el festeig d'aquest homenatge a Miquel Batllori; la segona, concloure que la nostra cultura necessita la vigència constant d'humanistes com el pare Batllori amb la mateixa concomitància que necessita més bisbes com el cardenal Vidal i Barraquer.